

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0048

LOG Titel: Caput Vigesium Octavum. Herba admirationis. Daun heran. - Agt en Twintigste Hoofdstuk. Het Verwonderingskruid

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Nomen *Lea*, seu folis herba apud Boëronenfes obtinuit, quia ejus folia contrita corpori inliniuntur in febrium horripulatione, ut corpus modice calefiat, uti a modica & grata folis face.

Quidam Aethiopium flamen hanc vocabat *Oebat moerit*, h. e. *Pharmacum scholarium*, quum ejus radices masticandæ exhiberentur pueris duri oris ac hebetibus, ut literas Alphabethi Aethiopum melius pronunciarent. Si modo hic non errorem commiserit, atque hanc herbam confuderit cum *Abcdaria*. Contra quandam novi Bandensem præceptricem, quæ in scholis pueros exercebat in arte legendi, quæ arcanam callebat artem pueros agiles ac dociles reddendi, quam usque ad mortem nemini revelare voluit. Illam tamen detegi per filiolam, quæ ejus scholam frequentabat, & sola jubebatur exire mane ad rudetum quoddam prope domum ejus situm, ubi hæc herba copiose crescebat ad eam extrahendam & domum ducendam, cujus radículas pueris exhibebat masticandas cum *Siri pinang*. Celebris erat, pueros in ipsius schola esse dociles & agiles, uti etiam præ aliis indigenis mulieribus notitia legendi, scribendi, & cantandi excellebat.

Dixi aliam porro esse herbam, qua Aethiopum flamines utuntur ad linguas agiles reddendas, atque infra describetur sub nomine *Abcdariæ*. Folia porro cum *Curcuma* contrita & calefacta recentia curant vulnera, succus propinatus, ac tota herba cum *Siri pinanga* masticata, ejecto primo calcoso succo, cætera deglutita succi pars *Dysuriam* curat, qui morbus hic *Endemius* est, illis superveniens, qui non adfuerit mensibus pluviosis in pavimentis frigidis nudis incedunt pedibus, quidam ipsi addunt radices *Toeboe toeboe*, ac totam *Pancaga* plantulam, vel binas ultimas plantas solas, quas masticant cum *Siri pinanga*. Cinis combustorum foliorum ustis inponitur partibus, ut ardor extrahatur. Folia ipsa contrita umbilicis recens natorum infantum inponuntur, ut pars, quousque oportet, decidat.

Ex Java semen quoddam defertur, *Chærefolii* femini simile, seu conveniens maxime cum acuminatis descriptæ plantæ feminibus, *Andjong atap*, seu *Utap* dictum, quod unum idemque haberetur, sed herbæ sunt diversæ, Javanense enim *Andjong atap* rugosis istis capitibus destituitur, ac saporis est amari & aromatici, atque potionibus *Djoedjamboe* admiscetur.

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

Herba admirationis. Daun heran.

Hæc herba maxime convenit cum *Sideritide quarta & quinta*, a *Carolo Clusio* libr. 4. rarior. pl. cap. 25. descripta, gravis saltem ejus odor reliquaque forma satis declarant ex familia *Marrubii* esse. Pedis vel ulnæ circiter altitudinem attingit, simplici adfurgens stipite, sed bini tresve supra radicem sæpe excrescunt caules tenues, & quadragoni. Folia articulis adstant, bina sibi obposita, quatuorque simul crucem formant, oblonga, angusta, mollia, & lanuginosa ad tactum, ex nigro virentia, ad oras tribus quatuorve parvis angulis seu dentibus notata, ac paucis valde obliquis costis pertexta, binos tresve pollices longa, femi digitum lata, inferius sensim angustata usque ad ipsum caulem.

Supra quodvis foliorum par verticillus circa caulem excrescit ex viridibus compositus cellulis seu caliculis, superius in varios apices distinctis, ex quibus eminent albi flosculi, longo tubo donati, superius galeam gerentes instar florum *Galeopsidis*. Supremum hujus castidis petalum lanuginosum est instar *Serici crassioris*, inferius linguæ forme est dependens, atque in centro quatuor alba locantur stamina fuscas antheras gerentia.

Dein iisdem in caliculis ample hiantibus & in varios apices distinctis, quorum unus longissimus est, quatuor oblonga semina excrescunt, *Lactucæ* semini similia, sed crassiora & nigricantia, ac facile decidua.

Cau-

Den naam *Lea*, of *Zonnekruid* heest het by de Boëronesen gekreegen, om aat zyne bladeren geexreeven, en op 't lyf gesmeert werden in de trillingen van de koude koortsen, om 't lyf matig te verwarmen, gelyk van een aangename zonnefcbryn.

Zekeren Moorsche Paap noemde het *Oebat moerit*, dat is *Pharmacum scholarium*, om dat men zyne wortelen te eeten geeft aan de jongens, die wat bartmondig en dom zyn om de letteren des Moorschen Alphabets uit te spreken. Zoo by maar geen abuis gehad, en dit kruid niet geconfundeert heest met de *Abcdaria*, daar en tegen heb ik een zekere Bandase Meesteresse gekent, die school bield van kinderen om die te leeren leesen, derwelke een secrete konst had, hare schoolkinderen gaauw van begrip te maken, die ze tot haar dood toe niemand wilde openbaren. Ik ben egter daar agter gekomen doormyn dogtertje, die juist by haar ter schoole ging, en alleen onder andere schoolkinderen gebruikt was, dikwils 's morgens uit te gaan na zekeren puinhoop, digt by haar woning gelegen, daar dit kruid overvloedig wiesch, om 't zelve uit te trekken, en by haar te brengen, waar van zy dan de worteltjes de kinderen te kaauwen gaf met *Siri pinang*. Zy was vermaart, dat 'er gaauwe leerlingen van hare schoole kwamen, gelyk ze boven andere Inlantse vrouwen in kennis van leesen, schryven, en zingen uitmuntte.

Ik zegge, daar is nog een ander kruid, 't welk de Moorse Papen gebruiken om subtile tongen te maken, en hier na beschreeven werd onder den naam van *Abcdaria*. De bladeren met wat *Curcuma* geexreeven, en warm gemaakt, geneezen versche wonden: den sop gedronken, en 't geheele kruid met *Siri pinang* gekaauwt, het eerste kalksap uitspogen, en de rest ingezwolgen, geneest de brandpis *Dysuriam*, een gemeen landgebrek, dat die geenen overkomt, die buiten haar gewoonte in de regenmaanden op koude vloeren blootsvoets loopen: sommige doen daar by de wortelen van *Toeboe toeboe*, en het geheele kruidje *Pancaga*, of deze twee laatste kruiden alleen, en kaauwen ze met *Siri pinang*. De asse van de gebrande bladeren werd op verbrande leden gebonden om den brand uit te trekken. De geexreeve bladeren bint men op de navels van de nieuwe geboorene kinderen, om die te doen afvallen, zoo verre het behoort.

Van Java werd zeker zaad gebragt als kervelzaad, of de stekelige zaden van dit kruid zeer gelyk, *Andjong atap* of *Utap* genaamt, die men voor eenderlei zoude aanzien, dog 't zyn verscbillende kruiden; want het Javaanse *Andjong atap* is zonder de ruige spitse, en daar by bitter, en aromatiecq van smaak, en werd onder de dranken *Djoedjamboe* gebruikt.

AGT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Verwonderings-kruid.

Dit kruid heest groote overeenkomst met de *Sideritis quarta en quinta*, by *Carolus Clusius* beschreeven lib. 4. rar. plant. cap. 25. Immers zynen zwaren reuk en andere gedaante geven te kennen, dat het uit de maagschap van de *Malroove* is. Het wast omtrent een voet of een elle hoog, met een enkele stam, dog twee of drie staan boven de wortel by malkanderen, dun, en vierkantig. De bladeren staan in leden, twee en twee tegens malkander, en met hun viereen in een kruis, langwerpig, smal, zagt, en wolagtig in 't aantasten, zwartgroen, aan de kanten met drie en vier kleine boeken of tanden, en weinige zeer schuinse ribben, twee en drie duimen lang, een halve vinger breed, na ogteren allenkskens toefmallende, tot tegens de hoofdsteel.

Boven ieder paar bladeren staat een krans of wervel, rontom den hoofdsteel van groene buiskens of kelkjes, boven in verscheide spitsen verdeelt, waar uit kyken witte langbalsige bloemkens, vooren als een helmke geformeert, of gelyk de bloeme van *Galeopsis*. Het bovenste blaadje van dit helmken is wolagtig als sulp, het onderste bangt als een tongken af, en in de midden staan vier witte draden met bruine noppen.

Daar na groejen in de zelfste kelkjes, die wyd gapen, en in veele spitsen verdeelt zyn, waar van eene de langste is, vier langagtige zaden, als dat van latuwe, dog dikker, en zwartagtig, 't welk ligt uitvalt.

De

Caulium vertices non terminantur in spicam, uti Europæa Sideritis, sed cito quasi abrupti desinunt, ac superiori verticillo quædam tantum insident folia.

Totius plantæ odor ingratus est, ad Marrubium album adcedens, uti & sapor penetrantem habet amaritatem, in seniore planta inferior stipes lignosus est, ac quivis articulus verticillo destitutus lateralem emittit ramulum, ita ut tres quatuorve sæpe supra sese invicem seu per strata excrescant, vix culmum crassi, inferius firmi, sed cito flaccidi. Radix longa est ac simplex, raras emittens ramificationes.

Nomen. Latine *Herba admirationis*, juxta Malaiense *Daun heran*, h. e. miraculi herba, ob quam vero rationem me latet, nisi quod forte admirati fuerint tot copiosos floriferos verticillos, regulariter sibi inpositos; Baleyice *Bati bati*; Ternatice *Goffo bayran*.

Locus. Circa hominum ædes crescit in areis, plateis, sepibus, ac porro in locis arenosis & sterilibus. In Leytimora prope Castellum Victoriam copiose crescit, sed in Hitoe, ubi solum est durum & argillosum, vix vel non occurrit.

Ufus. Hæc herba acrem ac penetrantem habet amarum sorem, ac succum, qui cum aqua temperatus pauca copia oculis instillatur in febris horrore, unde inminuitur. Penetranti enim virtute in initio parum vellicat, sed dein ad caput penetrat, ita ut ejus amarities in ore etiam percipiatur, atque hac alteratione febris inminuitur. Indigeni propugnatores eum quoque oculis instillant, ut audaces & intrepidi sint. Ejus nomen mulierculis ansam dedit, ut ea utantur in arana sua Grammatica, atque alii eam mittant, quum indicare velint, sese mirari se de eo.

Quidam Europæus Chirurgus declaravit mihi, se hujus herbæ succum efficacem comperisse in capitis vulneribus, quo cuncta impediabantur symptomata, ac cito curabantur. Licet tam ingrati sit odor, Baleyenses tamen ea utuntur & admiscunt oleribus: succus viridium foliorum per nasum adtractus multam adtrahit pituitam & salivam per nasum & os. Comperi autem solum adhibitum nimis acrem esse, ac proinde aqua esse miscendum & temperandum, quod obstinati negligunt ac vilipendunt incolæ.

Apud Johannem Baubinum lib. 30. cap. 38. describitur *Sideritis vulgaris* hirsuta, odore gravi, flore galeato & verticillato, vulneraria & fanans enterocelas, quæ convenire videtur cum nostro *Daun heran*.

In Hort. Malab. part. 9. Fig. 31. descripta hæc herba *admirationis* sub nomine *Kondam pallu* occurrit, sed ibi nec odor, nec usus commemoratur. lib. cit. Fig. 78. describitur sub nomine *Polatjyra*; Tertia & optima figura ejus est, quæ reperitur part. 10. Fig. 91. sub nomine *Tumba*, quæ a *Commelino* habetur pro *Nepeta sideritidis folio*, ubi & multæ ipsi præstantes tribuuntur virtutes, unde & hæc tres herbæ adcuratius indagandæ sunt. Cum Europæorum *Sideritide* hac in re quoque convenit, quod ejus flosculi extracti in inferiore parte melleum gerant succum, unde & in Europa copiosi ipsi insident apes, qui illum exsugunt.

Tabula Decima Sexta

Ad Figuram primam *Herbam* exhibet *admirationis*.
Figura secunda *Majanam* denotat *fosidam*.

OBSERVATIO.

Admirationis herba cum *Tumba H. Malab. part. 10. Tab. 91.* convenit, & *Nepeta Indica*, *Sideritidis folio*, floribus spicatis a *Commel.* in notis vocatur, & *Cardiaca minor annua Americana* flore argenteo in *Plukn. Amag. pag. 81.* seu *Leonurus Americana alba folio Sideritidis longiore Plukn. Phyt. Tab. 80. fig. 7.*

De toppen der steelen eindigen in geene airen, gelyk de *Europise Sideritides* hebben, maar breeken kort af, en boven het uiterste kransken staan nog eenige bladeren.

De reuk van de geheele plante is onlieffelyk, na de zwarte Malroove trekkende, als ook de smaak, met een doordringende bitterheid: aan de oude struik werd de onderste stam boutagtig, maar ieder lid, daar geen kransken staat, geeft een zydetak, tot drie of vier boven malkander, geen stroobalm dik, beneden styf, en schieelyk slap. De wortel is lang, en enkel, met weinig takken.

Naam. In 't Latyn *Herba admirationis*; na 't Maleits *Daun heran*, dat is *Wonderkruid*, om wat reden weet ik niet, als dat ze misseben verwondert zyn over zyne veel bloemdragende kranssen, die geschikt boven malkander staan; in 't Baleits *Bati bati*; op Ternaten *Goffo hayran*.

Plaats. Het wast omtrent de woningen der menschen, in de Negoryen op straten langs de paggers, daar 't zandig is, en voorts op dorre plaatzen; op Leytimor aan 't Kasieel *Victoria* heeft men 't overvloedig, maar op Hitoe, daar 't harde kleigrond is, weinig of niet.

Gebruik. Dit kruid heeft een scherpe bittere en doordringende sap, dewelke men met water mengt, en daar van een weinig in de oogen druip, als de koude van de koortse aankomt, die daar door vermindert. Want met zyn doordringende kragt byt het in 't eerste wel wat, maar dringt diep in 't hoofd, zoo dat men ook zyne bitterheid in den mond gewaar wert, en door deze alteratie vermindert de koortse. De Inlandse Voorvegters druipen hem ook in de oogen, om daar door stout te werden. Zyn naam heeft de vrouwkens oorzaak gegeven, dat zy 't zelve in hare secrete Letterkonst gebruiken, en aan iemand zenden, als zy zeggen willen, dat ze over hem verwondert zyn.

Zekere *Europise Chirurgen* verklaarde, dat by den sap van dit kruid kragtig hadde bevonden in hoofdwonden, waar in het alle toevallen belette, en daar na genas. Niet tegenstaande zynen viesse reuk, gebruikten 't egter de Balyers onder kook Sajor, de sap van de groene bladeren door de neuse opgetrokken, trekt veel slym en quyl door de neuse en mond uit. Dog ik heb bevonden, dat alleen gebruikt te sterk zy, en dierbalven met water moet getempert werden, 't welk de hardkoppige Inlanders niet en agten.

By Joannes Bauhinus lib. 30. cap. 38. wert een gemeene ruige *Sideritis* beschreeven, met een zware reuk, een gebelnde en gekransde bloem, zynde een wondkruid, en genezende de darmbreuken, welke schynt overeen te komen met onze *Daun heran*.

In hort. Malab. part. 9. fig. 31. wert het bovenstaande *Herba admirationis* beschreeven, onder de naam van *Kondam pallu*, dog in den Horto is nog reuk nog gebruik beschreeven. Lib. cit. fig. 78. wert het beschreeven onder den naam van *Polatjyra*. De derde en beste gelykenis heeft het met *Tumba*, part. 10. fig. 91. beschreeven: en by *Commelinus* gebouwen voor een *Nepeta sideritidis folio*, alwaar hem ook veel treffelyke kragten toegeschreeven werden, dus men deze drie nader onderzoeken moet. Het komt met de *Europise Sideritis* ook hier in overeen, dat zyne bloempjes uitgetrokken egter een zoeten sap hebben, wesbalven in 't Vaderland met menigte byen daar op zitten, die het uitzuigen.

De Sestiende Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het *Verwonderings-kruid*.
De tweede Figuur wyft aan de *slinkende Majane-plant*.

AANMERKING.

De *Verwonderings* plant komt overeen met de *Tumba* van de *Hort. Malab. part. 10. Tab. 91.* en die van *Commel* in de note genaamt wert *Indische Nepeta*, met het blad van de *Sideritis*, en geaarde bloemen, en is de *Americaansche* jaarlyks kleinder *Cardiaca* met een zilververwige bloem, of de witte *Americaansche Leonurus* met het blad van de *Sideritis*, dog langer. *Plukn. Phyt. Tab. 80. fig. 7.*

Fig. 1.

Fig. 2.

